

Hydropedologie

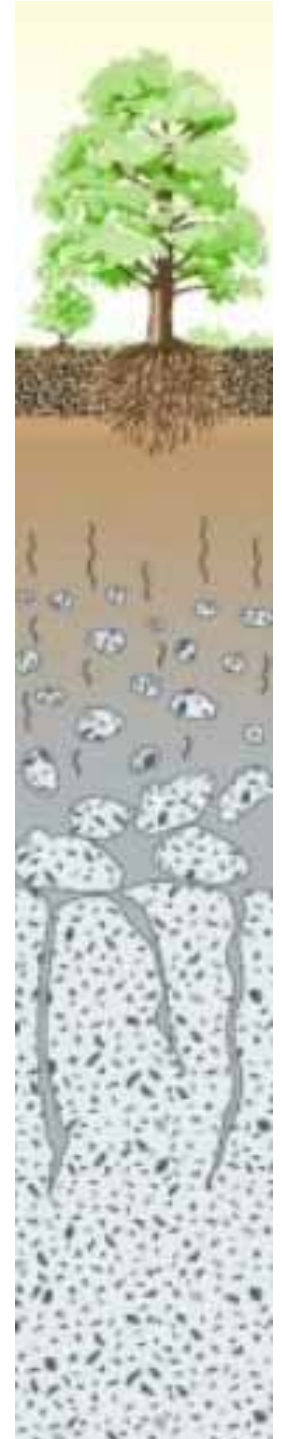
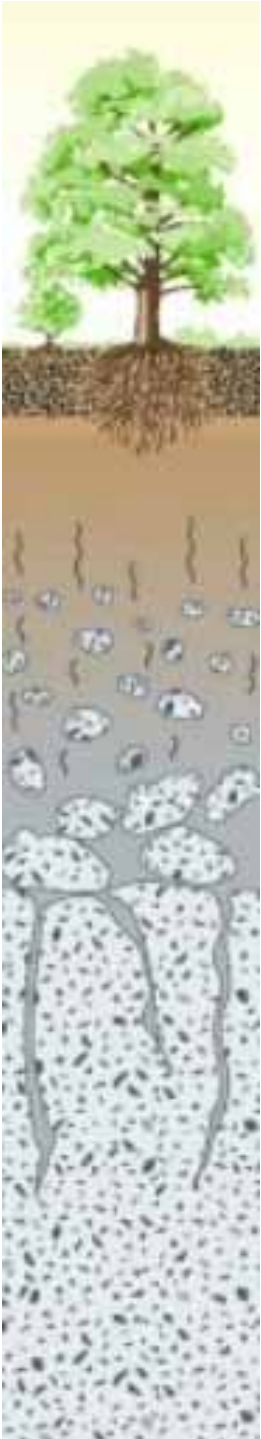
Přednáška 5

Charakteristiky pórovitého prostředí

Makroskopické charakteristiky pórovitého prostředí, REV, voda a vzduch v pórovitém prostředí, vlhkost

Kapilarita

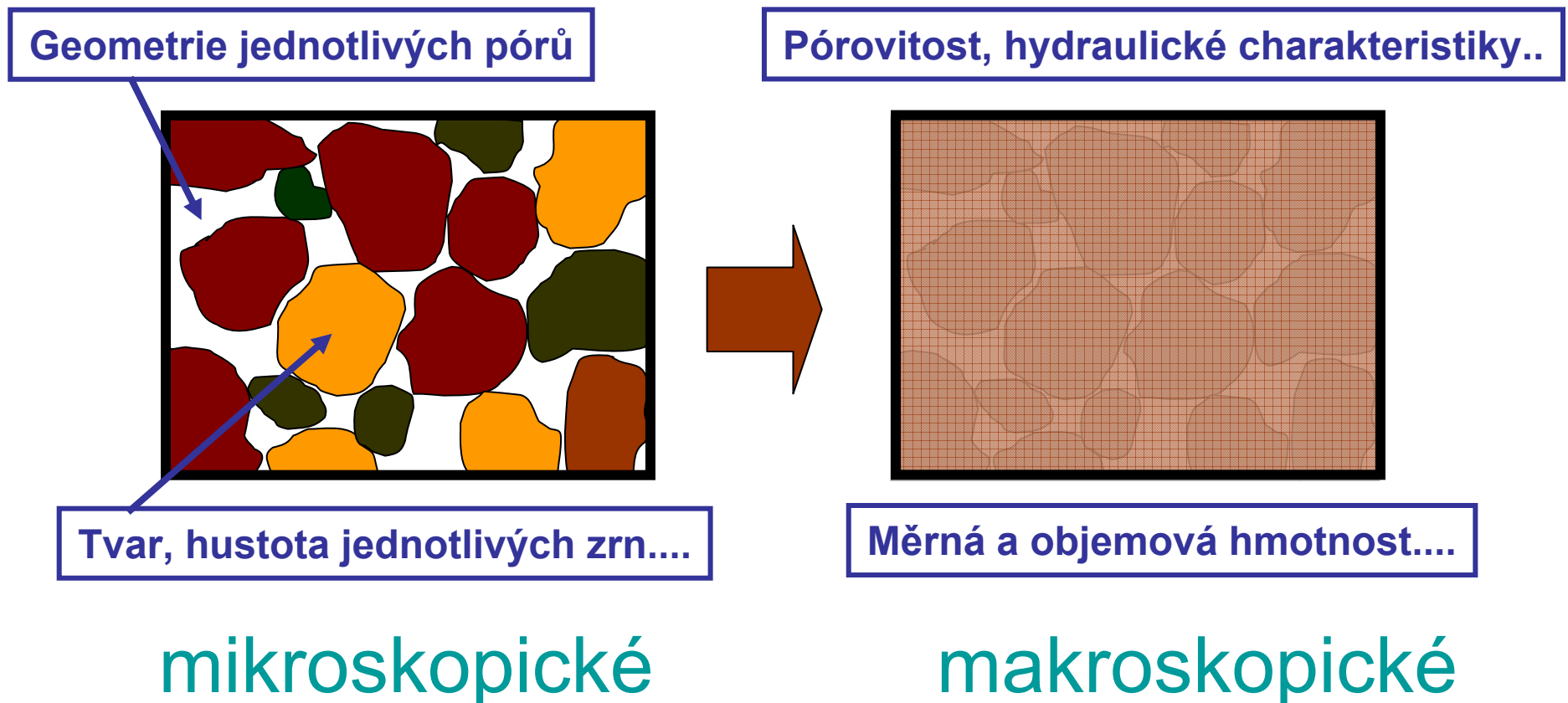
Povrchové napětí, smáčecí úhel, kapilarita na úrovni jedné kapiláry

Makroskopický přístup

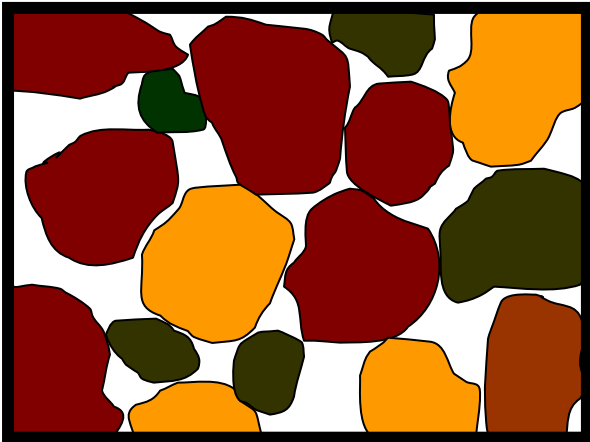
Proudění vody, transport tepla, transport látek v půdě = pórovitém prostředí nejsme schopni popsat na úrovni jednotlivých pórů.

Pro řešení takových úloh používáme **makroskopický přístup**

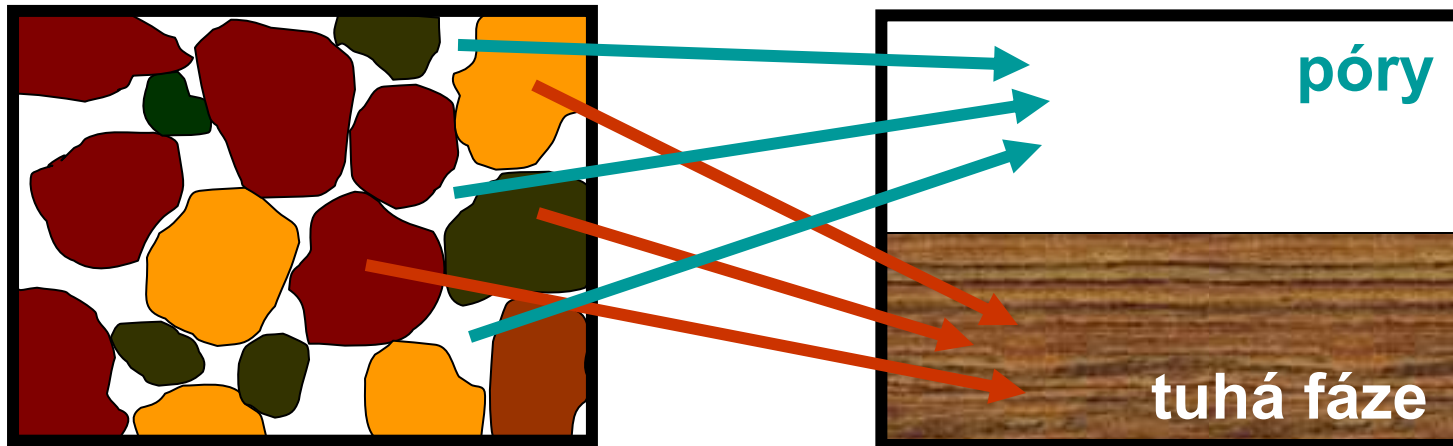
Objemová a měrná hmotnost

Makroskopické charakteristiky **tuhé fáze**

Objemová a měrná hmotnost

Makroskopické charakteristiky **tuhé fáze**

Objemová a měrná hmotnost

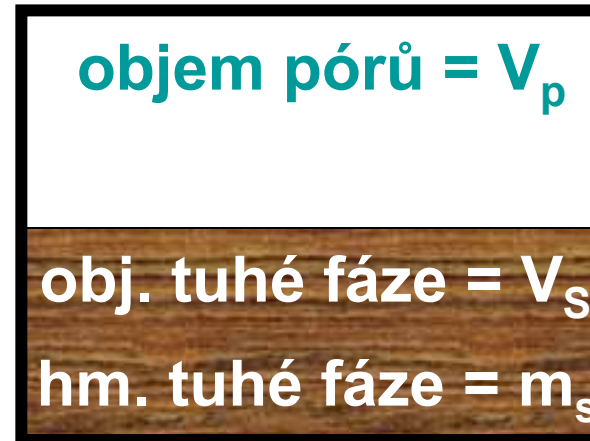
Makroskopické charakteristiky **tuhé fáze**

Objemová hmotnost
(EN: *bulk density*)

$$\rho_d = \frac{m_s}{V} \quad [M/L^3]$$

Měrná hmotnost
(EN: *particle density*)

$$\rho_s = \frac{m_s}{V_s} \quad [M/L^3]$$

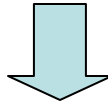

$$V = V_s + V_p$$

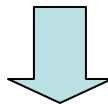
Celkový objem = V

Měření objemové hmotnosti ρ_d

Neporušené vzorky (např. do Kopeckého válečků)

Vysušení při 105° C (60 ° C pro půdy s vysokých obsahem organické hmoty)

Zjištění hmotnosti vysušené půdy m_s . Výpočet ρ_d z m_s a známého objemu válečku V . Jednotky obvykle g/cm³.

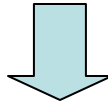

Typické hodnoty ρ_d

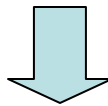
- většina půd 1.2 – 1.8 g/cm³.
- půdy s vysokým podílem org. hm. 0.5 g/cm³.
- horní limit 2.65 g/cm³.

Měření měrné hmotnosti ρ_s

Porušené vzorky

Vysušení při 105° C (60 ° C pro půdy s vysokým obsahem organické hmoty)

Zjištění hmotnosti vysušené půdy m_s vážením. Zjištění objemu tuhé fáze pyknometrem.

Typické hodnoty ρ_s

- většina *minerálů* 2.65 g/cm³.

Měření měrné hmotnosti ρ_s - pyknometr

“princip Archimédova zákona” – vytlačení vody zeminou

- porušený vzorek vysušíme a určíme jeho hmotnost m_s
- ze vzorku je vařením odstraněn vzduch – suspenze zeminy ve vodě
- zvážíme pyknometr naplněný destilovanou vodou (nesmí v něm být vzduch) – m_w
- do stejného, ale prázdného pyknometru vlijeme vodní suspenzi vzorku zeminy a pyknometr doplníme destilovanou vodou a zvážíme - m_z

rozdíl hmotnosti m_r pyknometru s vodou (m_w) a zeminou suspenzí (m_z) odpovídá objemu vzorku V_z (vytláčíme vodu o $\rho_w = 1 \text{ g/cm}^3$)

$$V_z \sim m_r = m_z - m_w$$

měrná hmotnost je pak poměr suchého vzorku zeminy a “vytlačené” objemu vody z pyknometru ($V_z \sim m_r$)

$$\rho_s = m_s / V_z$$

Charakteristiky pórů

Pórovitost
(EN: porosity)

$$p = \frac{V_p}{V} \quad [-]$$

Vztah mezi p , ρ_d , ρ_s

$$p = \frac{V - V_s}{V} = 1 - \frac{V_s}{V} = 1 - \frac{\rho_d}{\rho_s}$$

Číslo pórovitosti

$$e = \frac{V_p}{V_s} = \frac{p \cdot V}{p \cdot (1 - p)} = \frac{p}{(1 - p)} \quad [-]$$

objem pórů = V_p

obj. tuhé fáze = V_s

hm. tuhé fáze = m_s

Celkový objem = V

$$V = V_s + V_p$$

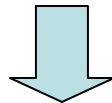
Měření pórovitosti

- Výpočtem z měřených ρ_s a ρ_d
-

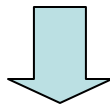
nebo

- Neporušený vzorek **dokonale** nasytit vodou Zjištění hmotnosti vody a půdy ($m_{wsat} + m_s$) *vážením*

Vysušení při 105° C (65 ° C pro půdy s vysokým obsahem organické hmoty)

Zjištění hmotnosti vysušené půdy m_s *vážením*. Výpočet objemu vody = objemu plně nasycených pórů $V_p = m_{wsat} / \rho_w$

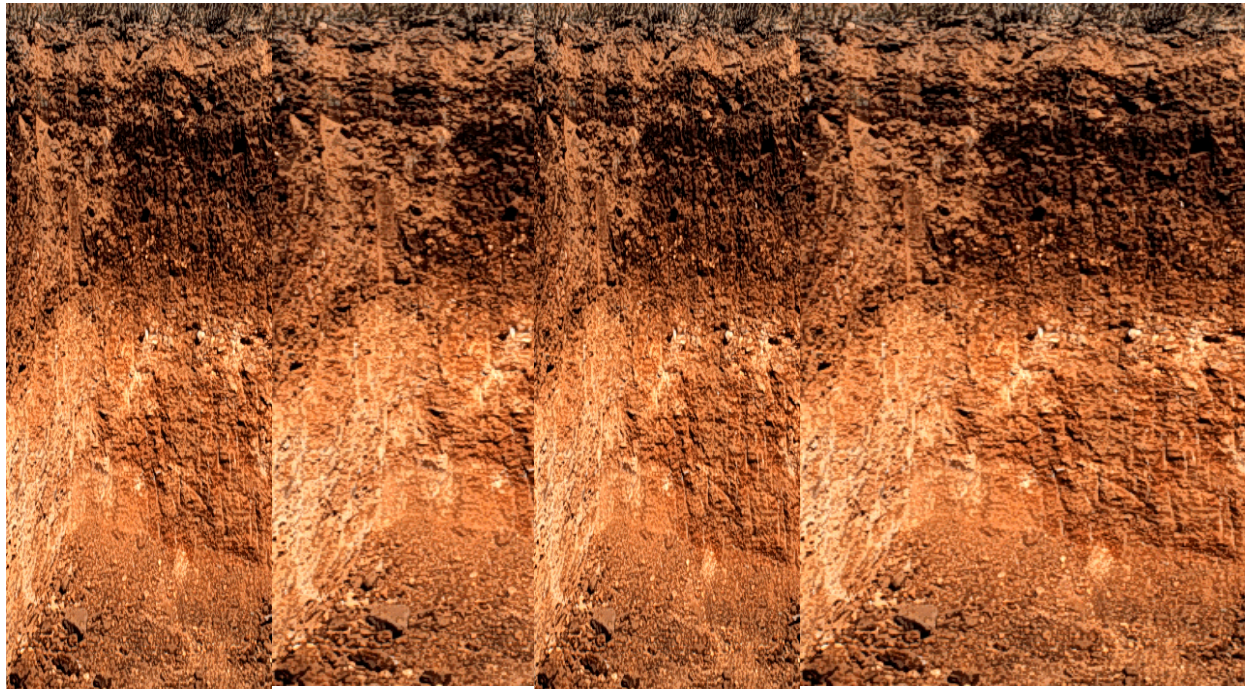
Hodnoty p: teoreticky $0 < p < 1$

minerální půdy 0.26 – 0.8

organogenní půdy až 0.9

Kontrolní otázka: pokud dojde ke zhutnění půdy např. pojezdem zemědělské techniky

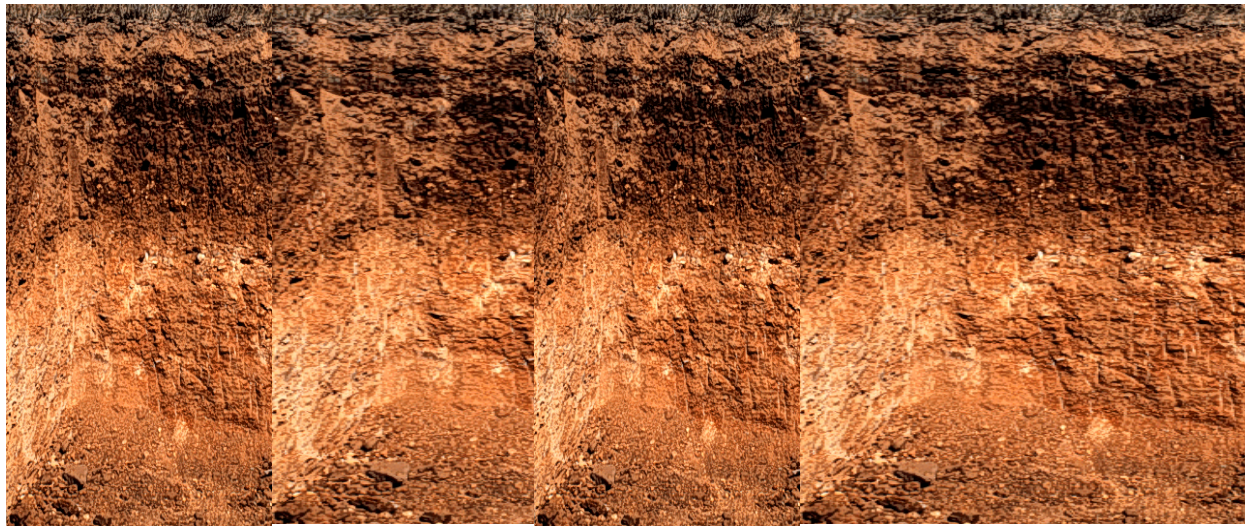
Kontrolní otázka: pokud dojde ke zhutnění půdy např. pojezdem zemědělské techniky

Dojde ke změně ρ_s ?

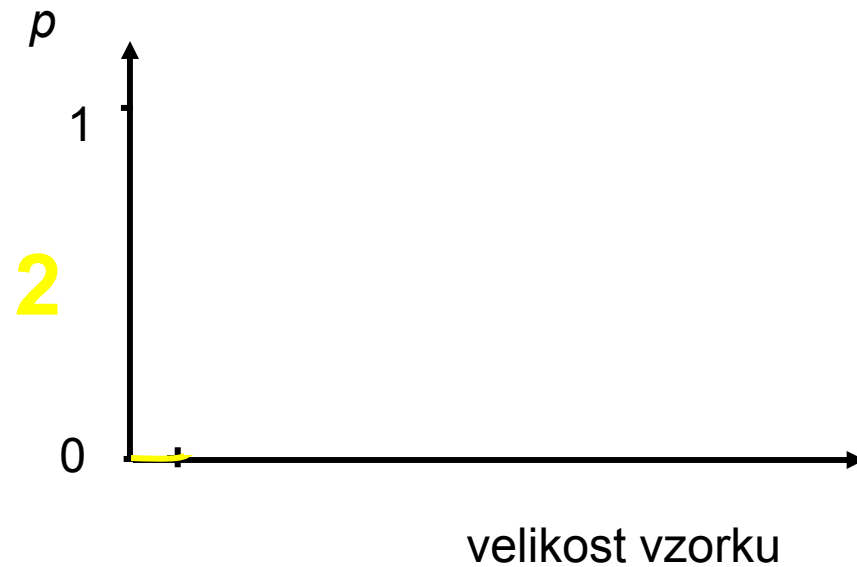
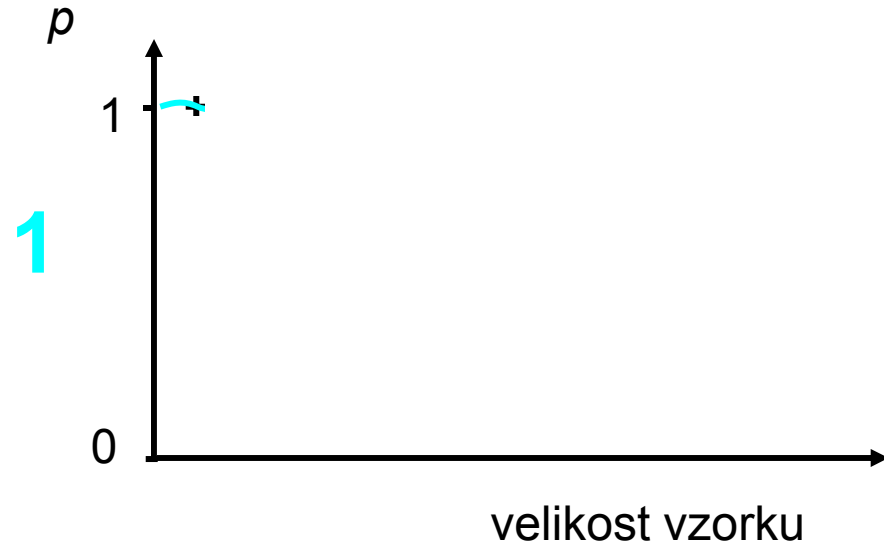
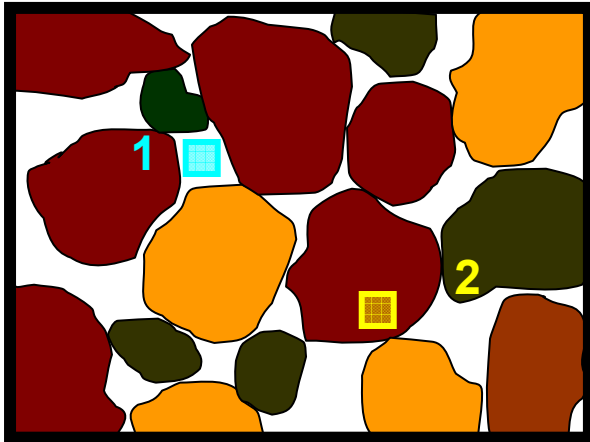
NE

Dojde ke změně ρ_d ?

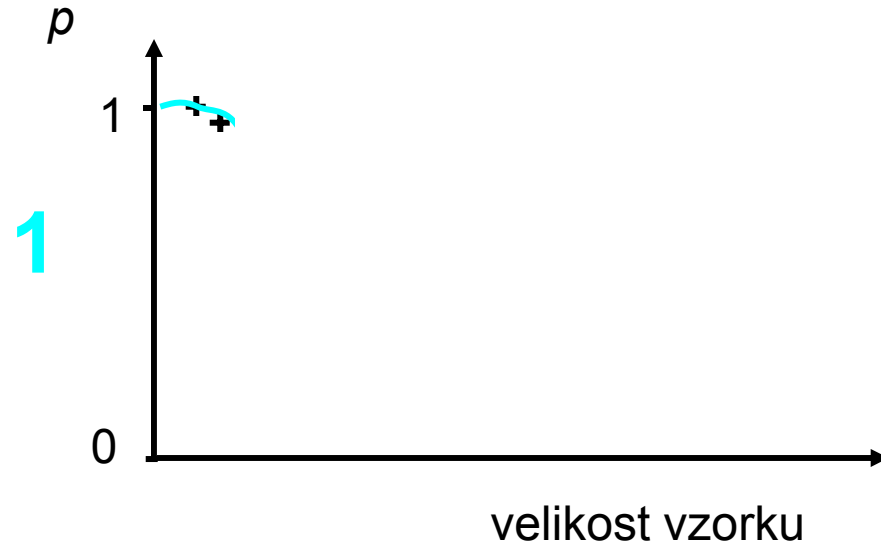
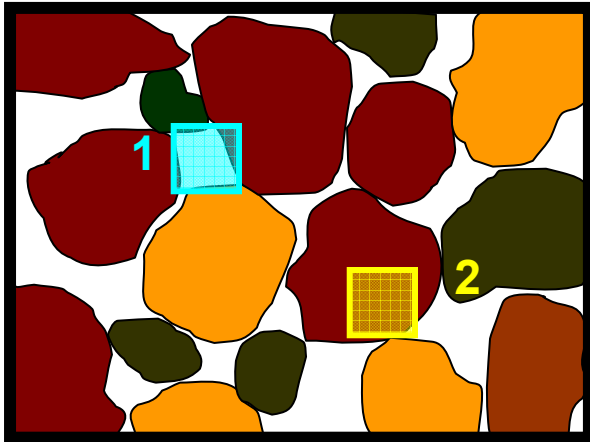
ANO

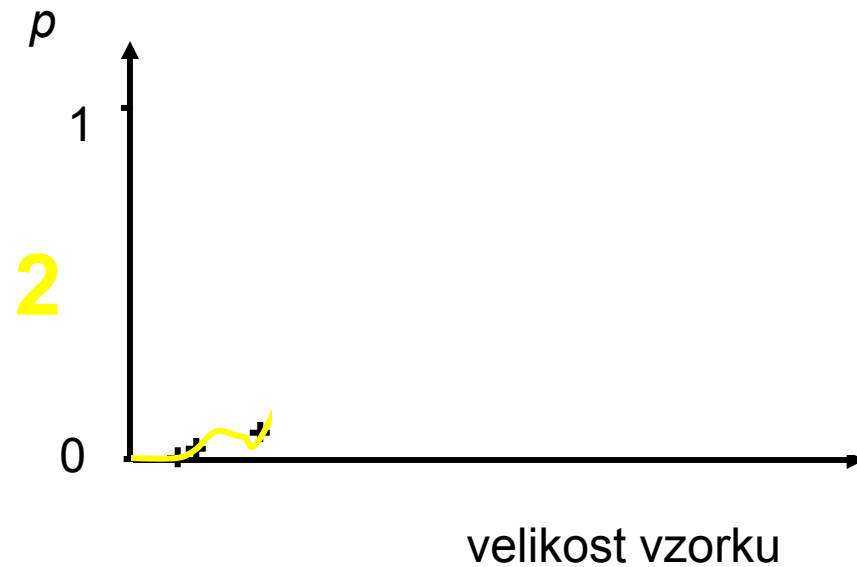
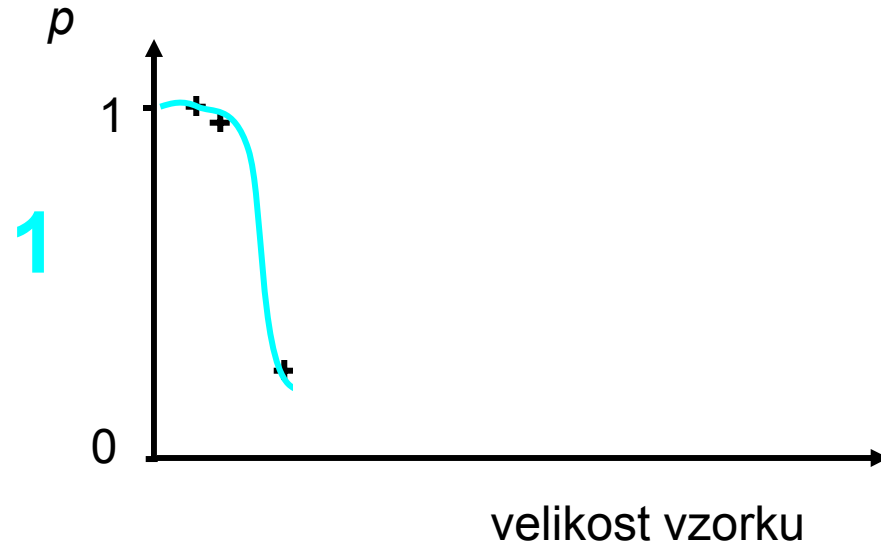
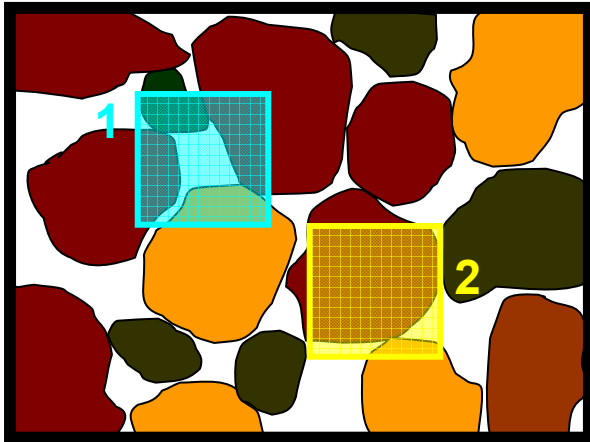
Reprezentativní elementární objem (REV)

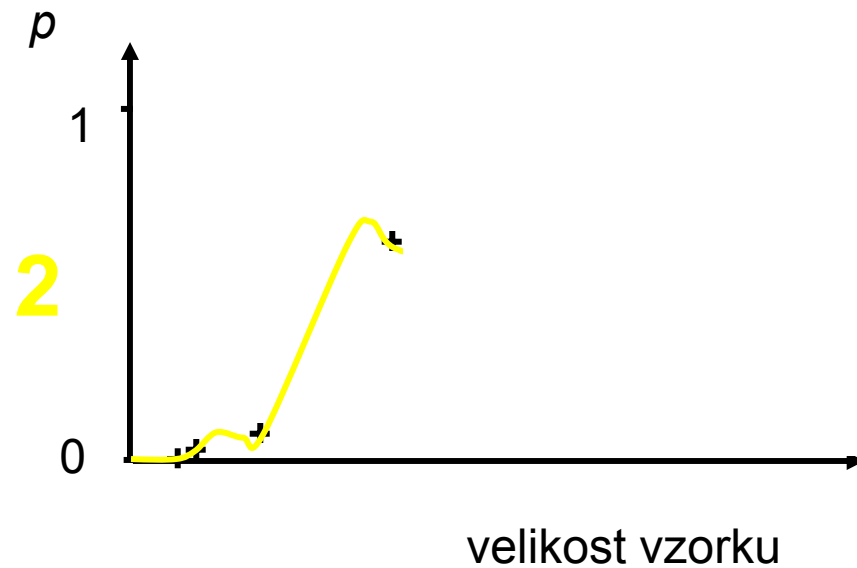
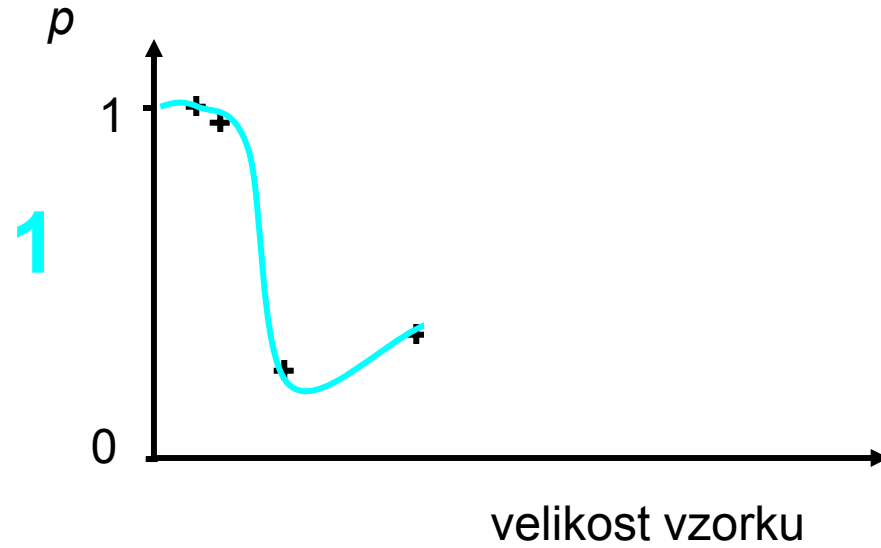
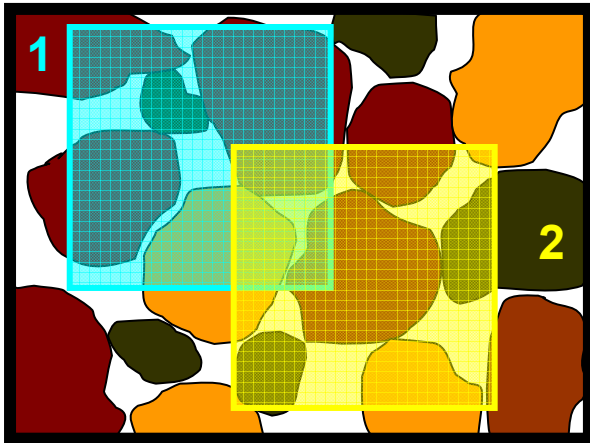
Reprezentativní elementární objem (REV)

Reprezentativní elementární objem (REV)

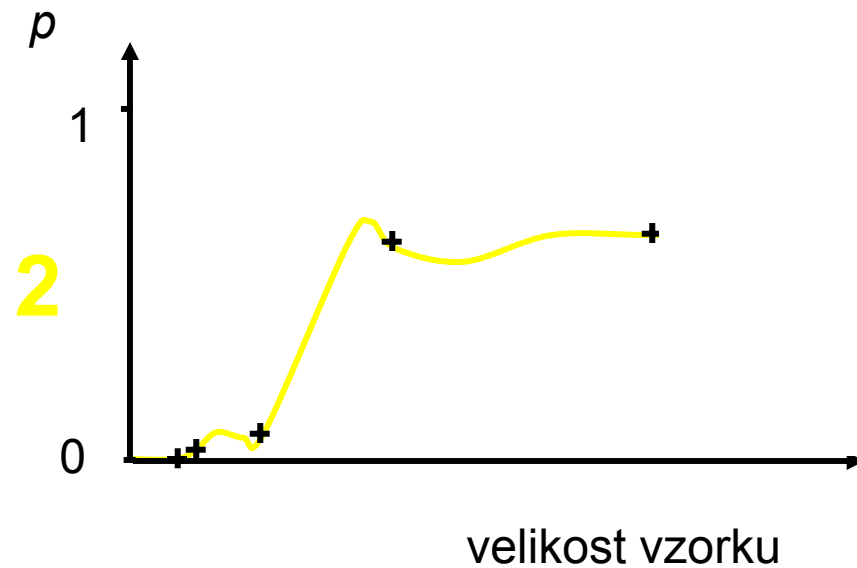
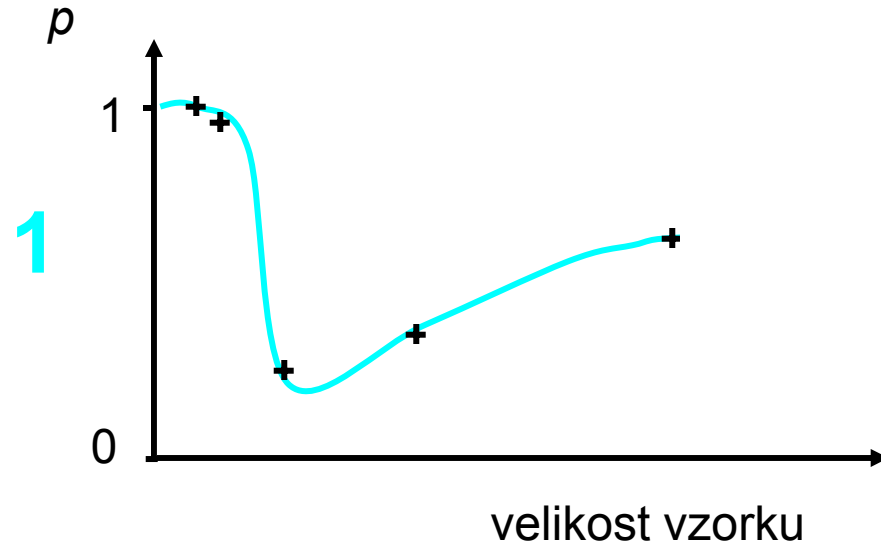
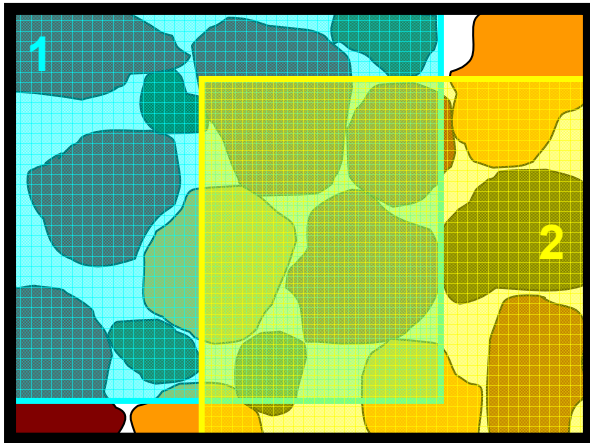

Reprezentativní elementární objem (REV)

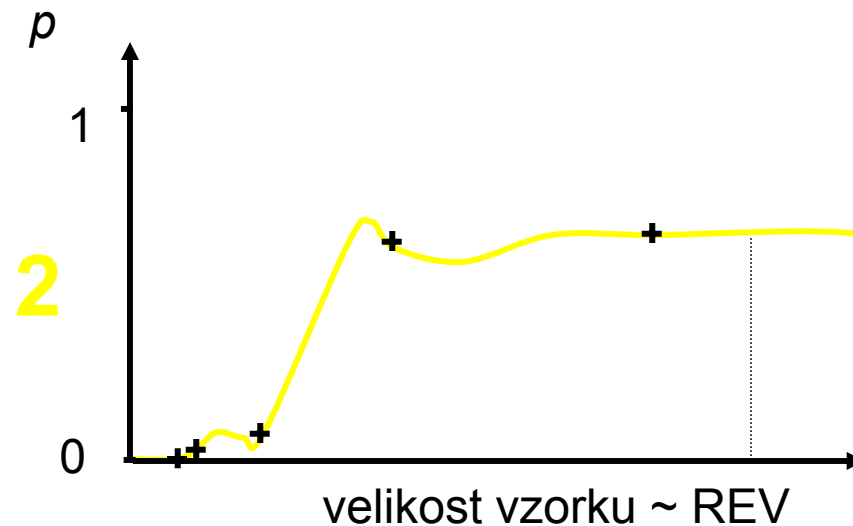
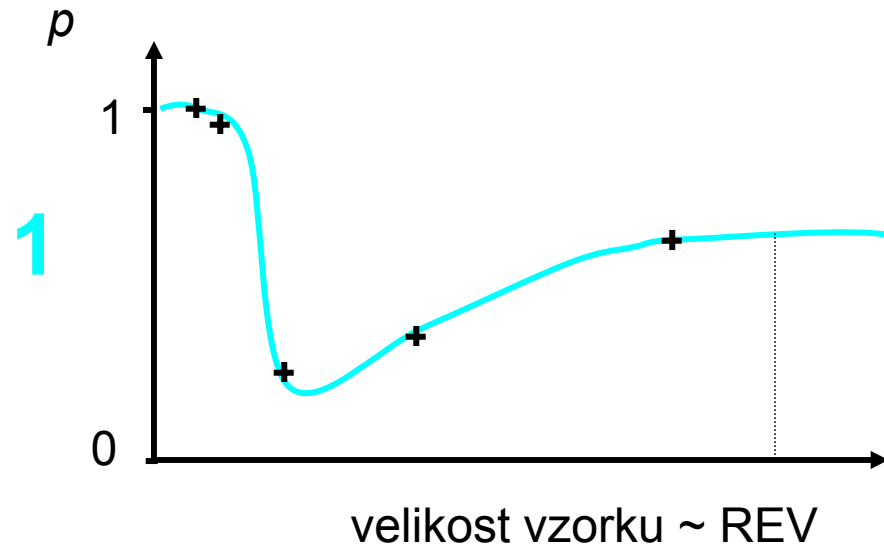
Reprezentativní elementární objem (REV)

Reprezentativní elementární objem (REV)

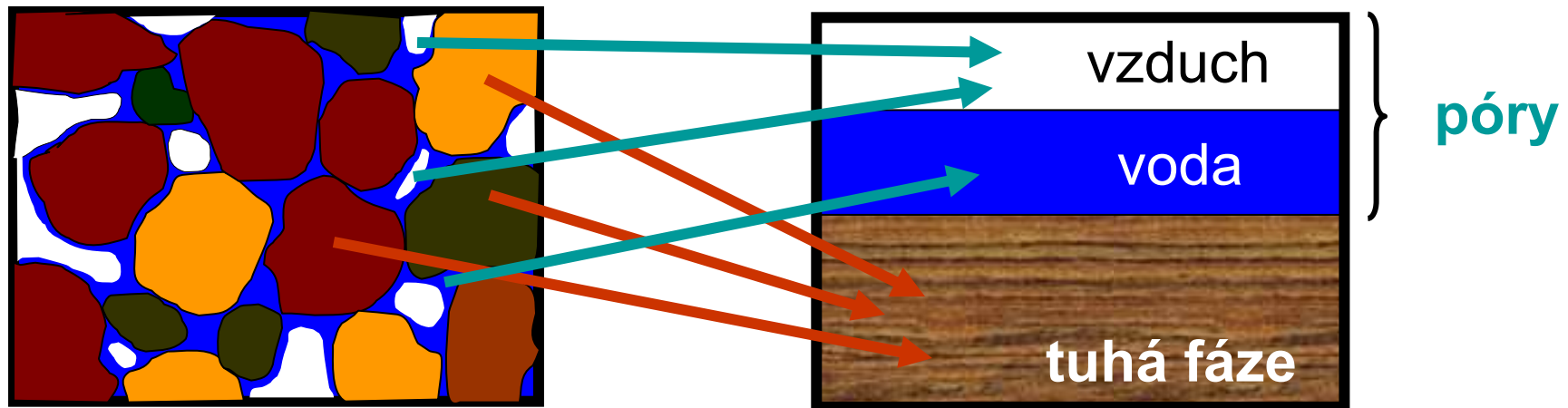
REV (Representative Elementary Volume) je takový objem vzorku, kterým získáme shodné makroskopické veličiny i při změně jeho umístění nebo jeho zvětšení.

REV závisí na typu pórovitého prostředí.
Pro půdy velmi zhruba $10^2 - 10^3 \text{ cm}^3$.

Voda v půdě

Vlhkost pórovitého prostředí

Voda v půdě

Vlhkost pórovitého prostředí (EN: water content, moisture)

Hmotnostní vlhkost w
(EN: gravimetric water content)

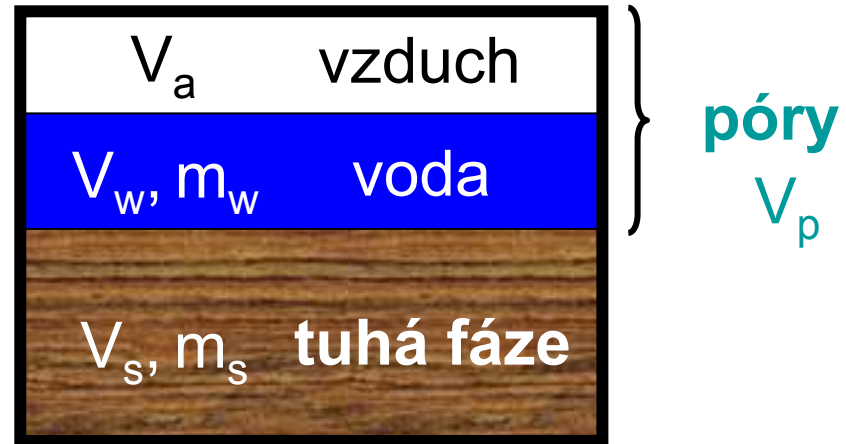
$$w = \frac{m_w}{m_s}$$

[-]

Objemová vlhkost θ (EN: volumetric water content)

$$\theta = \frac{V_w}{V}$$

[-]

Vztah mezi w a θ

pro $\rho_w = 1 \text{ g/cm}^3$:

$$w \cdot \rho_d = \theta \cdot \rho_w$$

$$\theta = \frac{w \cdot \rho_d}{\rho_w}$$

$$\theta = w \cdot \rho_d$$

Voda v půdě

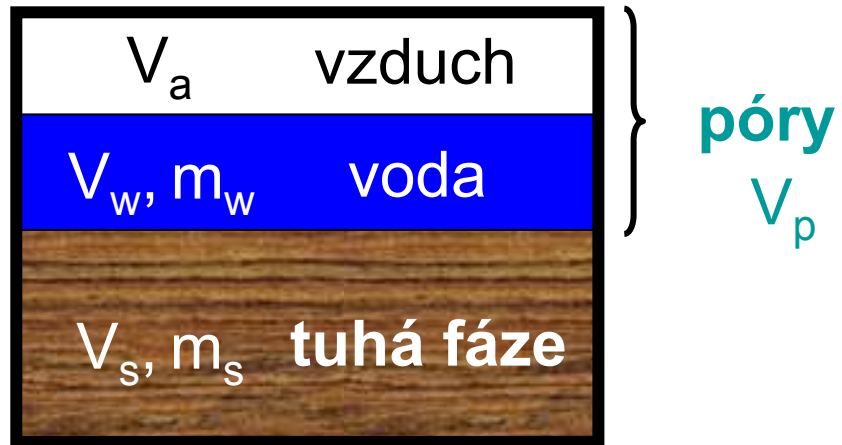
Vlhkost pórovitého prostředí pokračování.....

Číslo vlhkosti (pro bobtnavé půdy)

$$v = \frac{V_w}{V_s} \quad [-]$$

Zásoba vody v půdě

$$W = \int_0^z \theta \, dz \quad [L]$$

kde z je vertikální poloha. Pro $\theta = konst$ v celém půdním profilu platí $W = \theta \cdot z$. (Pozor, většinou je to velké zjednodušení)

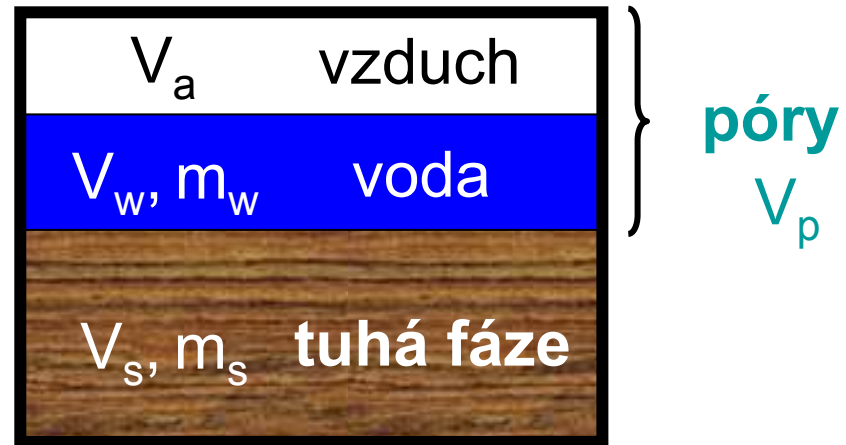
Voda v půdě

Vlhkost pórovitého prostředí pokračování.....

Stupeň nasycení
(EN: Saturation)

$$S = \frac{V_w}{V_p}$$

[-]

Provzdušnění

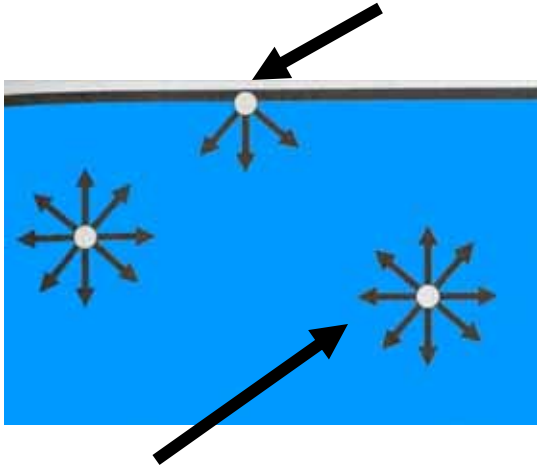
$$P_a = \frac{V_a}{V} = p - \theta \quad [-]$$

Mezní hodnoty provzdušnění půdy (Kutílek a kol., 1993)

plodina	Provzdušnění (%)	
	minimální	optimální
Louky	5	10
Pšenice, oves	10 – 15	15 – 20
Ječmen, okopaniny	15 - 20	18 - 24

Kapilarita

Molekuly vody na **povrchu** jsou přitahovány pouze **jednostranně**. Energie, která je třeba k udržení molekul vody na povrchu se nazývá **povrchová energie** nebo **povrchové napětí** σ .

Molekuly vody na sebe navzájem působí přitažlivými silami. Účinek těchto sil se **uvnitř kapaliny** ruší.

Povrchová energie

Práce vynaložená na zvětšení povrchu

$$7,28 \cdot 10^{-2} \text{ J.m}^{-2}$$

Povrchové napětí

Síla působící na jednotku délky povrchu kapaliny

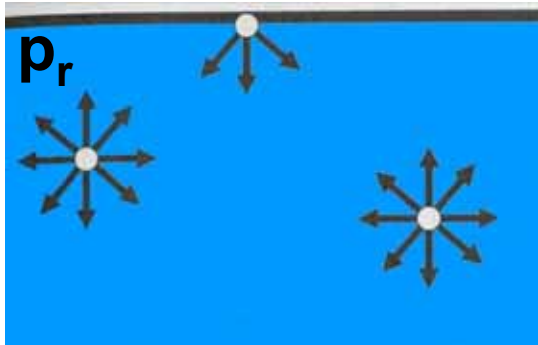
$$7,28 \cdot 10^{-2} \text{ N.m}^{-1}$$

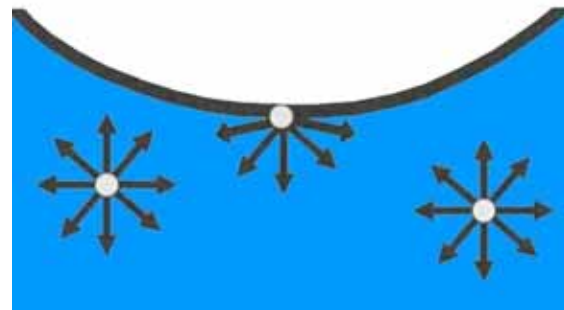
Kapilarita

Pro kulovou plochu je dodatkový (kapilární) tlak na kapalinu p_σ vlivem zakřivení:

$$p_\sigma = \frac{2\sigma}{R}$$

Na rovinném rozhraní
voda – plyn je tlak na
povrchu p_r

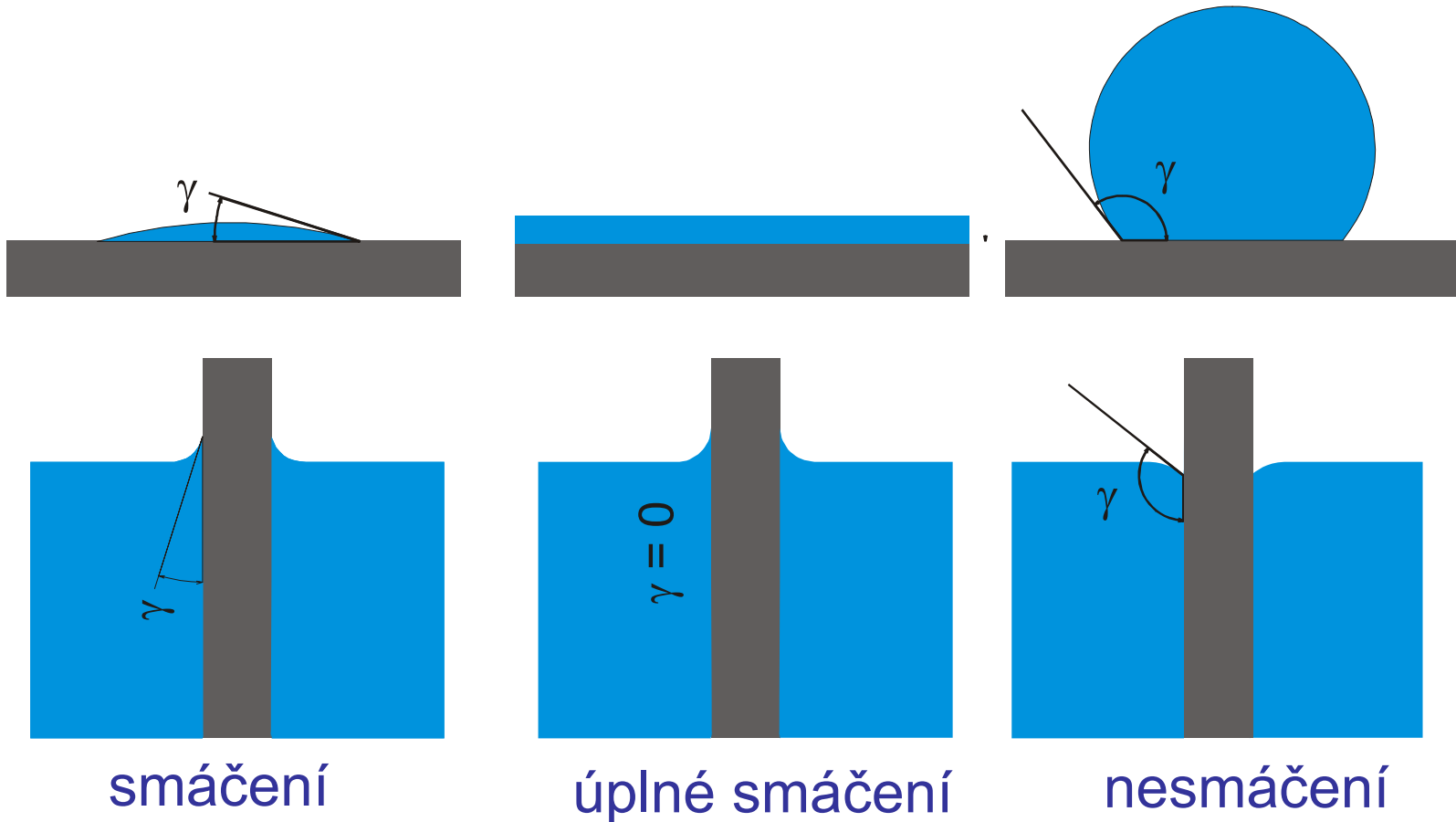

Na zakřiveném rozhraní
je tlak v kapalině

$$p = p_r \pm p_\sigma$$

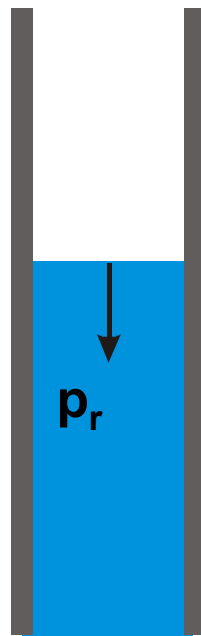
Kapilarita

V na rozhraní voda-plyn-tuhý látka dochází se objevuje **smáčecí úhel γ**

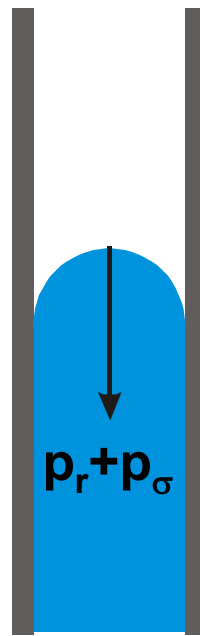

Kapilarita

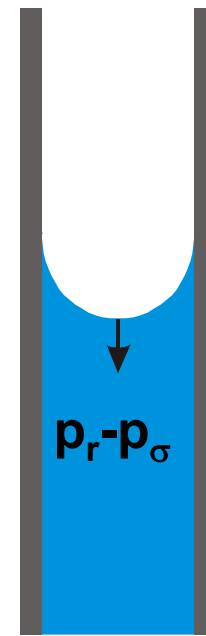
Povrchový tlak $p = p_r \pm p_\sigma$

rovinný povrch

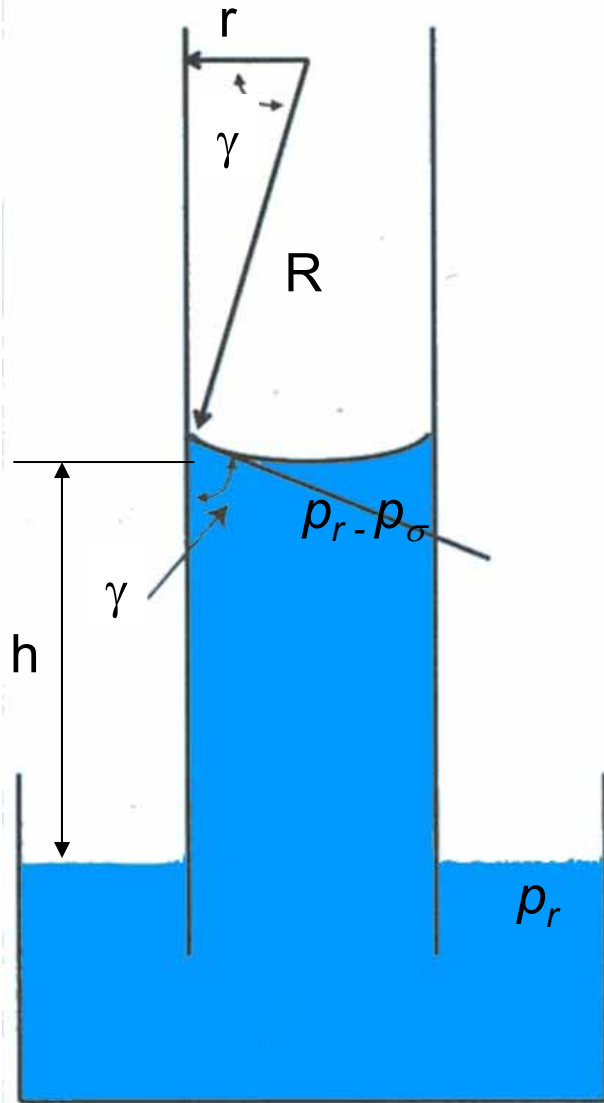

konkávní

konvexní

Tlakové poměry v kruhové kapiláře

Dodatkový (kapilární) tlak působící na povrch vody v kapiláře

$$p_{\sigma} = \frac{2 \sigma}{R} \quad R = r / \cos \gamma$$

$$p_{\sigma} = \frac{2 \sigma \cos \gamma}{r}$$

Síla způsobená kapilárním tlakem (vzhůru)

$$F_{\sigma} = A p_{\sigma} = \pi r^2 p_{\sigma} = 2 \pi r \sigma \cos \gamma$$

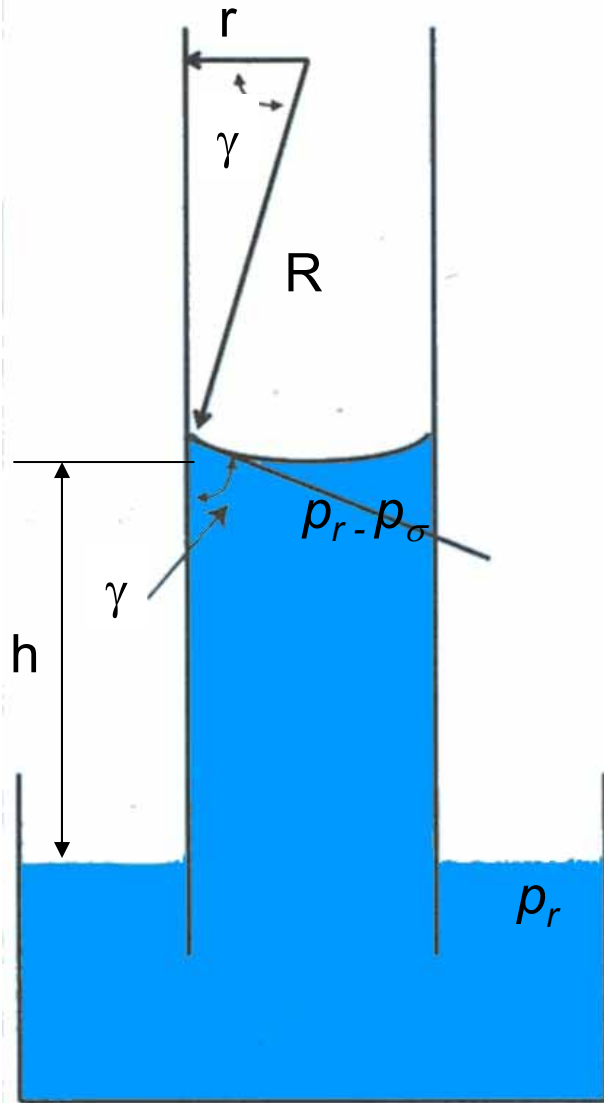
Gravitační tíha působící dolů

$$F_g = \rho_w V g = \rho_w \pi r^2 h g$$

V rovnováze jsou F_{σ} a F_g shodné a tedy:

$$h = \frac{2 \sigma \cos \gamma}{r \rho_w g}$$

Tlakové poměry v kruhové kapiláře

Dodatkový (kapilární) tlak působící na povrch vody v kapiláře

$$p_{\sigma} = \frac{2 \sigma}{R} \quad R = r / \cos \gamma$$

$$p_{\sigma} = \frac{2 \sigma \cos \gamma}{r}$$

Síla způsobená kapilárním tlakem (vzhůru)

$$F_{\sigma} = A p_{\sigma} = \pi r^2 p_{\sigma} = 2 \pi r \sigma \cos \gamma$$

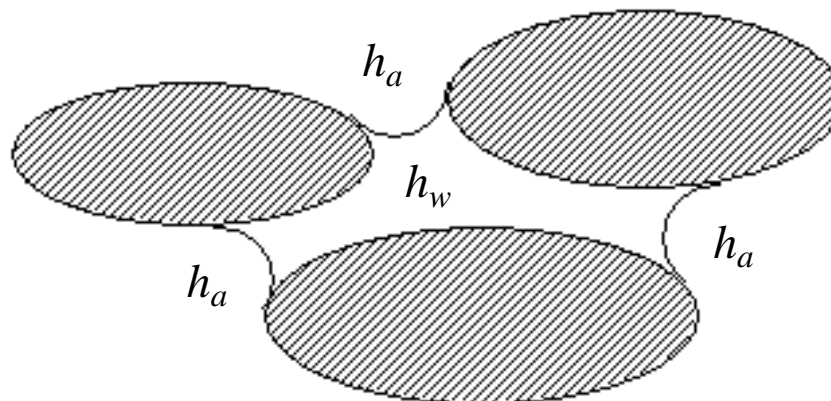
Gravitační tíha působící dolů

$$F_g = \rho_w V g = \rho_w \pi r^2 h g$$

V rovnováze jsou F_{σ} a F_g shodné a tedy:

$$h = \frac{2 \sigma \cos \gamma}{r \rho_w g} \quad h \cong 0,15 / r \text{ (cm) pro } \gamma=0$$

Kapilární síly v pórovitém prostředí

Velikost kapilárních sil určují

- složení přítomných fází
- geometrie rozhraní
- teplota

Účinek kapilárních sil (kapilární tlak p_c)

- kapilární tlaková výška $h_\sigma = p_\sigma / \rho g$

(rozdíl tlakových výšek v kapiláře na rozhraní mezi vodou a vzduchem)

$$h_\sigma = h_a - h_w$$

Použitá literatura

Jury, W.A. and R. Horton, Soil Physics. Sixth Edition, 2004.

Kutílek, M., Kuráž, V., Císlerová, M. Hydropedologie, skriptum ČVUT 1994

Fitzpatrick, Soils: Their formation, classification and distribution

*Přednášky kurzu Hydropedologie vznikly v autorském kolektivu:
Ing. Martin Šanda, PhD a Ing. Michal Sněhota, PhD
Kat. hydromeliorací a krajinného inženýrství, F. stavební ČVUT*